

# Spiritvojo per Esperanto

versio 2018-01-01

de Viktoro Medrano

Mi kreskas en Filipinoj ĝis mi aĝas 10 jarojn. Mi iras al privata lernejo, La Salle, kiu estas Romkatolika institucio. Mi lernas preĝi per rozario, diri "Saluton, Maria", kaj fari multajn supraĵajn aferojn pri la religio. Sed ĉar mi estas juna, tio ne pli profundiĝas.

Kiam mi estas 10-jaraĝa, mia familio kaj mi translokiĝas al Kanado. Ĉirkaŭ la aĝo de 12 jaroj, mi jam emas al Animismo-Budaismo, kio montriĝas per miaj argilaj verkoj, inkluzive de skulptaĵo de bizono, kaj per aliaj artverkoj, inkluzive de verda bokalo surmetita kaj ĉirkaŭita de tri flugantaj birdoj.



Baldaŭ, miaj gepatroj asociiĝas kun Filipinaj eksterpatrujuloj, kiuj konvertiĝis al Protestantaj religioj, tipe Baptista. Miaj gepatroj konvertiĝas al Baptistoj kiam mi estas en mezlernejo. Baldaŭ, ekzistas premo por konformiĝi. Kiel mi estas "bona knabo" ĉi-

tiutempe, mi iru al Protestantaj preĝejoj, al ambaŭ Baptistaj kaj Pentekostaj preĝejoj, kune kun ili. Sed neniom da la prelegoj inspiras min. La tuta Kristana doktrino pri antropomorfisma persona dio ŝajnas stranga al mi, aŭ ne alloga. Mi opinias, ke dio ne estus homeca aŭ personeca. Mi ankaŭ opinias, ke ĉiopova dio ne havus la egoisman bezonon esti adorata de ĝiaj kreitaĵoj, sed esti admirata estus pli bone. Ĉiuokaze, ĉi-tiutempe, mia mentoro, el *Star Trek*, estas sinjoro Spock, la logika scienca menso. Estas preskaŭ tute science tra mezlernejaj kaj universitataj jaroj. Mi ne konvertiĝas al Protestantismo.

Revolucio okazas en mia menso post universitato kiam mi postenas en Tokio pro labori kiel programara inĝeniero. Subtilaj Orientaj aferoj afekcias min. Mi havas plene da ŝancoj viziti Ŝintoajn sanktejojn kaj Budaismajn templojn. Mi pli interesiĝas pri Orienta filozofio.

Mi komencas pli da studoj pri Budaismo post kiam mi revenas al Kanado. La filozofio pli taŭgas mian vivmanieron. Mi lernas pri la tielnomataj Kvar Noblaj Veroj, kiuj centriĝas sur la ideo, ke, unue, ekzisto estas plene da suferado (*dukkha*); due, suferado venas el dezirado; trie, suferado povas finiĝi; kaj kvare, ekzistas metodologio por fini suferadon. Ĝi ŝajnas realeca religio. Mi malkovras, ke dum Kristanismo estas bazata sur savado pro pekoj, Budaismo estas bazata sur savado pro suferado. Ĝi intrigas min. *Dukkha* per la Palia aŭ *duḥkha* per la Sanskrita havas larĝan gamon da signifoj; krom suferado, ĝi povus signifi ankaŭ mildan agacadon, malkontenton, kaj tiel plu. *Sukha*, per la Palia, estas la malo de ĝi...

Budaismo havas ankaŭ la ideon pri malkonstanteco, *aniccā* per

la Palia aŭ *anityā* per la Sanskrita; "ĉiuj formiĝoj estas malkonstantaj"—"*sabbe sankhārā aniccā*" per la Palia. Oni malfeliĉiĝas kiam onia favorita aparato detruigas, interrilitoj finiĝas, dorlotbesto mortas, dolĉa antikva domo malkonstruiĝas, kaj tiel plu. Tiel estas la malkonstanteco de vivo. Kiam mi akceptas ĉi tiun doktrinon, mi pli saniĝas apartiĝi de aĵoj kaj aferoj.

Majtrejo (Sanskrite *Maitreya*, Palie *Metteyya*, Ĉine 弥勒佛 *Mí Lè Fó*, Japane 未来仏 *Miroku*) estas la venonta Budao.

Alia ĝenerala Budaisma koncepto estas *sūnyatā* per la Sanskrita aŭ *suññatā* per la Palia; ĝi estas la nuleco de ĉiuj aferoj. Nenio ekzistas esence. La Kora Sutro diras, ke "formo estas nuleco, nuleco estas formo". Dume, *saṃsāra* estas la malo de *nirvāṇa*. *Saṃsāra*, senĉesa vagado, estas la mondo en kiu oni nun vivas, la mondo de iluzio, aŭ eble la spiraloj da renaskiĝoj. Per Budaismo, oni provas eskapi *saṃsāra*-n por atingi la lastan celon, la malekziston de avareco, malamo, kaj iluzio; ĉi tiu celo nomiĝas *nirvāṇa* per la Sanskrita aŭ *nibbāna* per la Palia. Ĉi tiu atingiĝo estas unu formo de luminiĝo. En la Zen-sekto de Budaismo, oni aŭdas pri alia, kiu nomiĝas *satori* (悟り) per la Japano. Ĝi estas subita abrupta evento atingebla en onia vivo; estas io kiel la plej brila ideo, kiun oni povas havi, sed sen la ideo; oni ne povas esprimi ĝin per vortoj. Zeno estas vere malsama kompare al aliaj Budaismaj sektoj ĉar ĝi evitas vortcentran pensadon. Zeno estas Budaismo pasinte influita de Taoismo.

La "koano" estas Zena paradoksa pensa ekzerco pri nesolvebla problemo per racieco kaj per intelekto. Laŭ tiu religia tradicio, per tio, oni forigu la limon inter la konscia kaj la nekonscia en la psiko, ĉar ĝi subite iluminas la menson. Fama koano estas: "Du manoj aplaŭdas kaj ekzistas sono; kio estas la sono per unu mano?". Tio estas parola tradicio el la Zenisto, Hakuin Ekaku (1686-1769). Koano estas Japane Romlitere *kōan*, kaj Ĉine *gōng-àn* (公案), kaj Koree *gong'an*, kaj Vjetname *công án*.

La plej centraj pensoj de Budaismo estas la Kvar Noblaj Veroj:

La vero pri la nekontentigo (Palie *dukkha*, Sanskrite *duḥkha*); tiu koncepto inkluzivas suferon, sed estas pli vasta.

La vero pri la kaŭzo de la nekontentigo, nome la triobla deziro aŭ soifo—plezurosoifo, iĝosoifo, neniiĝosoifo.

La vero pri la fino de la nekontentigo, nome la fino de ties kaŭzo.

La vero pri la vojo al la fino de la nekontentigo, nome la Nobla Okopa Vojo:

ĝusta rigardado  
ĝusta pensado,  
ĝusta parolado,  
ĝusta agado,  
ĝusta vivtenado,  
ĝusta strebado,  
ĝusta atentado,  
ĝusta koncentrado.

Scivoleme, mi legas pri Hinduismo pro kompari kun Budaismo. En politeisma Hinduismo, ekzistas ĉioampleksa dio, kiu nomiĝas

Brahmā, kiu estas la Kreanto, parto de la Triopo, kiu inkluzivas de Viŝnu, la Konservanto; kaj de Ŝiva, la Detruanto. Krom tiu Triopo, ekzistas en Hinduismo panteono da multmultaj gedioj. Rigortraktite Budaismo kontraŭe agnoskas nenian Mastran Dion, personigitan kune kun homecaj atributoj: ĵaluzeco, pardonemeco, afableco, kolereco, kaj tiel plu. Budaismo konsentas, ke ĝi mem ne povas plene ekspliki tiun, kiu la dio estas, aŭ tiujn, kiuj la dioj estas, kaj ĝi ne penas fari tiel. Budaismo estas ne diocentra. Tamen, multaj laikaj Budaistoj ja adoras gediojn. Eĉ la *Budaisma Vortaro* de Nyānatiloka mencias la koncepton pri la *nava-sattāvāsa*, la 9 loĝejoj da estaĵoj, el kiuj kelkaj estas ja gedioj...

Inter Hinduoj, ekzistas polemiko pri la koncepto de "Multaj-Dioj-Kiel-Unu". Alivorte, ĉu la multmultaj gedioj ja estas “enkarniĝoj” de la sama Dio aŭ ĉu la gedioj ja estas vere malsamaj entoj? Tio dependas de la individua Hinduo...

En Hinduismo, ekzistas kredo pri *Ātman*, la Eterna Animo aŭ Memo, kiu estas esence la sama kiel la Ĉiea Fundamenta Realo, *Brahman*, kiun oni ne devas konfuzi per *Brahmā*. Budaismo kontraŭe havas kredon pri *Anātman*, la Ne-memo, la Senmemeco, aŭ la Memo kiel Iluzio. Ĉi tiu centra Budaisma doktrino, *Anātman* per la Sanskrita aŭ *Anattā* per la Palia, instruas, ke "nek en korpaj kaj mensaj fenomenoj, nek ekster ili, povas troviĝi iu ajn afero, kiu en la fundamenta senco povus esti rigardata kiel mem-ekzistanta reala ego-ento, animo, aŭ ajna alia restanta substanco"—per *Budaisma Vortaro* de Nyānatiloka. Budaismo instruas, ke ĉiu havas senĉesan "fluon de konscio", ne vere animon.

Ĵainismo, alia Orienta religio, havas tion, kio estas la bonega koncepto pri *Anekāntavāda*, malabsolutismo aŭ multpunkteco; ĝi signifas, ke oni povas fari nenian pretendon pri absoluta vero; Ĉiuj veroj dependas sur variaj perspektivoj kaj, do, Ĉiu scio estas parta. Ekzistas klasika tradicia rakonto pri blindaj homoj tuŝantaj elefanton kaj provantaj priskribi tion, kio ĝi estas. Ĉiu homo donas malsaman priskribon depende sur tio, kion li tuŝis: sur la rostro, la flanko, la dentego, kaj tiel plu. Ĉiuj estas validaj, sed neniu povas difini la tutan elefanton. Ĉi tiu paradigmo rememorigas pri la Hinduisma *Ātman*, la Eterna Memo, kaj pri la Budaisma *Anātman*, la Ne-memo. La Ĵainoj kredas, ke la perspektivo pri la konstanta memo kaj la perspektivo pri la malkonstanta memo estas malsamaj, sed egale validaj; ambaŭ povas esti veraj simultane.

La Hinduoj disiĝas al du grupoj: al la personistoj kaj al la nepersonistoj. La nepersonistoj kredas, ke Dio estas nepersona ento kiel Brahman, kaj la personistoj kredas, ke Dio estas persona ento en la ĉefa formo de Kriŝna. Ĉinoj nomas la nepersonan enton *Tiāndì* (天地) aŭ Ĉielo-kaj-Tero, la Universo.

Nu, el Ĉinujo estas Taoismo, la Filozofio de la Kvin Elementoj: de Akvo, Fajro, Ligno, Metallo, kaj Tero, kiuj simboliĝas orde per la koloroj Nigro-Bluo, Ruĝo, Verdo-Bluo, Blanko, kaj Flavoj. Taoismo estas ĉarma filozofio. La Tao estas ia speco de trapertranta forto en la universo, ekzistanta en ĉiuj aferoj. Ĝi ekvilibrigas la mallumon Jino kaj la lumon Jango. La Tao ne estas Maŝto Dio, sed ja ekzistas panteonon da multaj dioj en Taoismo. Taoismo instruas la ideon de *wúwéi* aŭ "ne fari", de ne esti reagema, de esti pli pasiva al psikosociaj mediaj fortoj, de



"flekŝiĝi laŭ la vento", kaj de "ne lukti kontraŭ la fluo".

Ekzistas kelkaj skoloj de Taoismo. Kvankam plejparto da Taoismaj skoloj instruas ian pasivecon, ekzistas la tielnomata "Fajrskolo" en Taoismo. Ĝi instruas esti pli aktiva.

Revenado estas la natura movado de la Tao. Ĉiuj aferoj devenas de la Tao kaj devas reveni al ĝi. Taoisma meditado postulas revenadon al la origino aŭ la fonto por atingi trankvilan Iluminiĝon. Esence sensanĝiĝanta estas naturo. Koni konstantecon estas sagaco kaj ne koni ĝin estas katastrofo. Oni celas simplecon kiel nehakitan krudan lignon. Taoistoj ankaŭ celas senmortecon, inkluzive de la fizika speco. La nobla grupo simbolas ĝin.

Taoistoj kredas ankaŭ, ke ĉiu persono havas du specojn da animoj, la sep Jin-animojn, kiuj produktiĝas ĉe koncipado, kaj la tri Jang-animojn, kiuj kuniĝas kun la Jin-animoj ĉe naskiĝo. Kiam ili kuniĝas en harmonia unio, vivo floras; kiam ili apartiĝas, malsano aŭ morto okazas. La Skolo de la Higieno pri Internaj Dioj kredas en siaj specifaĵoj, ke mirinde 36 000 dioj aŭ *shén* (神) loĝas en la makrokosmo kaj en ĉiu homa korpo. (La nombro estas eble metafora aŭ figura.) La *shén* estas kontrasto de *guǐ* (鬼), kiuj estas friponaj demonoj, formitaj el Jin-animoj de mortintoj. Parenteze, la Hinduoj de Barato kredas, ke ekzistas dia grajno en ĉiu homa ento. Taoismo estas formo de Animismo aŭ Panteismo.

Numerologio estas pseŭdoreligio en multaj kulturoj. En Orientazio, la numero 4 gravas ĉar en multaj lingvoj tie la vorto

por 4 tre sonsimilas al la vorto por "morto". Sed en almenaŭ unu Ĉina topolekto, Chiu Chow, la vorto por 4 sonsimilas al la vorto por "jes", do ĝi estas pozitiva. En aliaj Ĉinaj topolektoj kaj la Japanaj lingvoj, por ambaŭ, la situacio malsamas kaj la vorto por 4 “ŝi” sonsimilas al la vorto por "morto". Tamen, en la Japanaj kulturo, la numero 4 gravas ĉar la morto estas sankta kaj mistera. Ĝi ne havas necese negativan kunsignifon.

En biologio, oni lernas, ke la kodo de vivo, la DNA, uzas 4-literan alfabeton. Tiuj literoj estas adenino (A), timino (T), guanino (G), kaj citozino (C). Per tiuj 4 literoj, vortoj kaj frazoj kaj paragrafoj kaj ĉapitroj kaj libroj kaj tiel plu povus formiĝi, kiel receptoj kaj memoraĵoj. Do, almenaŭ en biologio, scienco, 4 estas viva nombro... Ankaŭ la RNA, la helpanto de DNA, uzas 4 literojn. Tiuj literoj estas adenino (A), uracilo (U), guanino (G), kaj citozino (C). 4 estas ĉefa numero en biologio. Tamen, uracilo (U) en RNA anstataŭigas timinon (T) en DNA... Eble, ekzistas ja 5 literoj en la Alfabeto de Vivo... Ĉu vivo en aliaj mondoj havas malsamajn alfabetojn, eĉ “lingvojn”, en la korpo?

Per la Loĵbana artefarita lingvo, la numeroj (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 0) estas “*pa re ci vo mu xa ze bi so no*”. La numero 6 “*xa*” sonas kiel “*ĥa*”. La numero 3 “*ci*” sonas kiel “*ŝi*”, kiu aludas en kelkaj Orientaziaj lingvoj pri “morto”. En la Loĵbana mondperspektivo, la mortnumero probable estus 3, anstataŭ 4...

Kiom da dieco homoj havas? Kian diecon homoj havas? En la Kristana Biblio, la aserto "Vi estas dioj" aperas en Psalmo 82:6 kaj Johano 10:34. Kelkaj interpretoj diras, ke ĉi tiu aserto rilatas al homoj ĝenerale, aŭ al kelkaj homoj, aŭ eĉ al anĝeloj. La debato daŭras, sed multaj laikoj ignoras ĉi tiun informon.



Kvankam Kristanoj konscie asertas, ke Kristanismo estas monoteisma religio, por kelkaj, ĝi estas politeisma almenaŭ ĉe la subkonscia nivelo, speciale en kelkaj sektoj kiel en Romkatolikismo, kie ekzistas multaj sanktuloj kaj la Patrino Maria estas subkonscie diino. Unu el miaj amikoj, Johano Cristóbal, Filipina intelektulo, kredas, ke la Sankta Virgulino Maria estas la kvara persono de Dio, post la Patro, la Filo, kaj la Sankta Spirito!

Kredantoj de la ampleksa Antikva Egipta politeisma religio kredas, ke homo estas kunmetita de la *ha*—la mortema korpo—kaj de kvin subtilaj preskaŭ-diaj elementoj: la *ib*—la metafizika koro; la *sheut*—la ombro; la *ren*—la nomo; la *ba*—la animo; kaj la *ka*—la spirito aŭ duoblo. Ekzistas ankaŭ la *akh*—la magia efikulo. La aliaj animoj inkluziviĝas de la *aakhu*, la *khaibut*, kaj la *khat*. Do, la koncepto pri la animo-spirito en Antikva Egiptujo estas malsimplega.

En Voduismo, la *lwa* estas supernaturaj estaĵoj ĉie en naturo—en arboj, riveroj, montoj, aero, fajro, kaj eĉ homaj korpoj. La *zonbi* estas la vivantaj mortintoj. Ĉiu persono havas du animojn, inkluzive de la *ti bon anj*—la malpli granda—kaj de la *gwo bon anj*—la pli granda. Post la morto de persono, la *ti bon anj* eble povas reveni al Dio, dum la *gwo bon anj* vagas senripoze.

La politeismaj Eskimoj kredas, ke krom personaj animoj, kaj variaj fantomoj kaj spiritoj, kiuj loĝas en la Arkta tundro, ekzistas ankaŭ "nomaj animoj". Persona nomo havas propran animon, gardantan spiriton al la nomposedanto. Eskimo povas havi multajn nomojn.

Ĉie en la Arkta tundro, la Eskimoj konstruas strukturojn el rokoj, ostoj, kaj tiel plu; tiuj nomiĝas per la Inuktituta lingvo *inuksuit*, singulare *inuksuk*, kiu estas "tiu, kiu agas en la kapacito de persono". Ĝi estas spirita gvidanto, formo de komunikilo, en la malvarmega dezerto. Simile al *inuksuk*, sed en "la formsimileco de homo", estas la roka *innunguaq*, plurale *innunguait*. La *inuksuapik* estas la plej bela speco el la multaj specoj da *inuksuk*. La *inuksullarik* estas antikva kaj tre grava *inuksuk*, konstruita pratempe de la Tunniit, la antikvaj Pra-Eskimoj.

Fondita de la Profeto Zarathustra, la antikva Persa religio Zoroastrianismo kredas pri la duismo inter Bono kaj Malbono. La spirito de detrua forto, *Angra Mainyu*, kontraŭas la spiriton de krea forto, *Spenta Mainyu*. La universo estas batalgrundo inter la du fortoj. Zoroastrianoj dediĉas sin al la Triopa Pado: "Bonaj pensoj, bonaj vortoj, bonaj agoj".

En Zoroastrianismo, fajro estas sankta kaj ornamas la templojn. Fajro uziĝas en ritaro kune kun ĉantoj. La fajro purigas animojn laŭ Zoroastrianoj.

Ĉu mi kredas pri renaskiĝo aŭ metempsikozo? Aŭ ĉu mi kredas, ke kiam mi mortos, estos nur silenta trankvila nenio? Aŭ ĉu mi renaskiĝos en *Sukhāvatī*, la Regno de Beateco, pri kiu la Purlanda Sekto de Budismo kredas, ke ĝi kondukas al Iluminiĝo? Aŭ ĉu mi renaskiĝos en iu el la belegaj mondoj de la Hindua *Vaikuṇṭha*? Pri ĉi tiuj aferoj, mi nur diru "Mi ne scias" kaj lasu tiel. Pri ĉi tiuj aferoj, mi estas agnostikulo ĉar oni ne povas pruvi aŭ malpruvi. Tamen, naturaj aferoj venas spirale. Tion oni intuicias.

En la branĉo Mahāyāna de Budaismo, ekzistas koncepto pri la *Dharmakāya Buddha*, la Reala Korpo, la Budaa Menso, la Unu Menso. Ĉiuj aferoj estas nur ondetoj aŭ malaperemaj bobeloj en la oceano de ĉi tiu Unu Menso. En ĉi tiu mondperspektivo, vivo estas nur bobelo. Ja ekzistas multaj tipoj de Budaismo kaj multaj variaj konceptoj en ili...

Ĉu mi estas vegetarano? Ne, mi ne estas. Mi ja fojfoje manĝas porkaĵon kaj bifstekon, kvankam mi preferas kokaĵon kaj marmanĝaĵojn. Dum kelkaj vegetaranoj pretendas, ke karnmanĝado estas "malbona karmo" pro mortigi bestojn, mi mem ne diskriminacias inter bestoj, plantoj, kaj fungoj. Preskaŭ-vegetarana amikino diris al mi, "Sed karoto ne havas Buda-naturon". Nu, mi opinias, ke ekzistas viva forto aŭ energio en ĉiuj aferoj, eble eĉ en rokoj, kio estas perspektivo de Japanaj Ŝintoanoj kaj eĉ pratempaj indiĝenoj en Ameriko, Afriko, Azio, Aŭstralio, kaj la Pacifikaj insuloj. Eĉ en Eŭropo, ekzistas Animismo, kiel Viko. En Ŝintoo, la energiaj spirit-animoj, kiuj loĝas ĉie en naturo, nomiĝas *kami* (神). Ŝintoo estas formo de Animismo.

Japanaj Ŝintoanoj kredas la filozofion pri *ichirei shikon*, "unu spirito, kvar animoj" de ĉiu persono. Ĉiu animo aŭ spirito havas specifan rolon. Eble, la metaforo estas la mano: la unu dikfingro plus kvar aliaj. Pureco aŭ senrubeco estas centra koncepto en Ŝintoo ĉar ien ajn, kie estas malpure aŭ rubece, fizike aŭ psike, *kami* ne sanktvizitas. Efektive, ĉiu persono havas potencialon fariĝi *kami*. La postvivo havas kelkajn eblojn por la *reikon*, la spirit-animo de ĉiu persono: La postvivo en la eterna

lando aŭ la radika lando troviĝas for trans la oceano; tie, eterna juneco daŭras. Alidestine, la postvivo en la kaŝata mondo aŭ la astra mondo kontrastas nian videblan materialan mondon.

Alicele, la postvivo en la morta lando troviĝas en la submondo.

Aliire, la postvivo ĉe la monto estas tie, kie oni fariĝas *kami* gardanta pri sia familio tra generacioj. En Japanujo, oni ofte vidas en natura medio belajn pordegojn, kiuj nomiĝas *torii*; tiuj simbolas la aliron al la spirita mondo.

Ŝintoo aplikiĝas en postmodernaj tempoj. Unu Japanino, kiu aspektas olda sorĉistino en mia najbarejo, respektigas la planedegon Jupitero, kvazaŭ ĝi estas granda monteĝo kune kun multaj spiritoj probable ĉirkaŭ aŭ sur ĝi mem...

En multaj lokoj en la mondo, religioj estas ofte miksatataj. En Japanujo kaj Tajlando, oni povas esti samtempe Animisto kaj Budaisto. En Balio, oni povas esti samtempe Animisto kaj Hinduo. En Iberoameriko, ekzistas kombiniĝo de Romkatolikaj kredoj kune kun tradiciaj Jorubaj kredoj el Afriko. Tio nomiĝas Santerio aŭ Kandombleo. Ekzistas aliaj kombinaĵoj tra la mondo. En la libroserio *Duno* de la verkisto Frank Herbert (1920–1986), li spekulativas pri futuro, post miloj da jaroj, kiam variaj filozofioj kaj religioj kombiniĝus al novaj...

La Japanoj ofte naskiĝas en Ŝintoon. Ilia nupto kelkfoje postulas ambaŭ Ŝintoajn kaj Kristaneske Okcidentajn vestaĵojn, per kiuj ili vestas sin sekve. La funebro postulas Budaisman ritaron. Pro tio kaj la Japana kvarumcentra numerologio, kiu estas religio mem aparte de Budaismo, Budaismo asociiĝas kune kun la morto, kvankam en la triumcentra numerologio de Ĉinujo kaj aliloke kiel de Tajlando, Budaismo ne rilatas specife al

la morto. Tio kontraŭas la Budaisman evitadon pri neniiĝosoifo inter aliaj soifoj, specife plezurosoifo kaj iĝosoifo.

Inter Ĉinoj, sinkretismo aŭ religia miksado kondukas al kondiĉo, en kiu oni kelkfoje ne konscie scias ĉu la adorataj dioj estas Budaismaj, Konfuceismaj, Taoismaj, aŭ alireligie. Tio estas la tipa organika Orientazia menso.

En la jaro 2002 en Vankuvero, mi komencas studi meditadoĉon ĉe mia najbara Taja Budaisma templo, kiu instruas la tradicion Theravāda. Tio vere malfermas pordojn por mi. Mi lernas, ke meditado pli fortigas la menson. La specoj de medito, kiujn mi studas, nomiĝas *samādhī* (koncentriĝo) aŭ *samatha* (trankvileco), kaj *vipassanā* (akravideco). Iri al tiu templo estas la unua fojo, ke mi vere socie mergiĝas en la dharma, la Budaismaj instruoj.

Ĉirkaŭ la fino de la jaro 2004, mi iomete interesiĝas pri monoteismaj religioj, kiuj inkluzivas de Islamo, Bahaismo, Kristanismo, Judaismo, kaj Sikismo. Po 6 dolaroj, mi aĉetas la libron *Baza Juda Enciklopedio* kaj trovas kelkajn rimarkindaĵojn. Mi malkovras, ke Judoj kredas, ke ĉiu naskiĝas sen peko kaj ke neniu estas sub la servuto de pekoj, kaj ili ne kredas pri la "origina peko" kiel Kristanoj. La enciklopedio asertas, ke "lernado estas la insigno de la Judo; lia krio estas por justeco; lia fervoro estas por la vero; kaj lia signo estas kompato". Kontraŭ populara kredo, ekzistas konvertitoj al Judaismo, kiuj nomiĝas *ger*.

Judaismo estas komplika religio kune kun multaj sanktaj verkaroj. La *Talmudo* priskribas pri 18 000 mondoj, kiujn Dio

vizitas Ĉiunokte. Juda legendo priskribas pri Lilith supozeble la unua edzino de Adamo. Ŝiaj prainfanoj supozeble estas vampiroj. En pli fruaj verkoj de Pra-Judaismo, oni lernas pri Dio, tre for altigita kaj preskaŭ ne alirebla Estaĵo...

Hodiaŭ, multaj Judoj turniĝas al aliaj religioj kiel al Budaismo kaj al variaj formoj de Animismo... La movado okazas ekde antaŭ multaj jardekoj...

Rimarkindaĵo pri Bahaismo estas la deklaro de la Profeto Bahá'u'lláh, ke por atingi la Plej Grandan Pacon, la nacioj de la mondo instruu internacian helplingvon, ĉu ĝi estas natura aŭ artefarita. La *Tabulo de Ishráqát* deklaras, ke oni instruu ĝin "al la infanoj en ĉiuj lernejoj de la mondo, tiel ke la mondo fariĝu unu lando kaj unu hejmo". Estus certe saĝe.

Kelkaj religioj estas Mesiaj; tio estas, ke oni atendas dian eraon aŭ dian personon por instrui aŭ paradizigi la mondon. Tio temas pri la "Mesia Erao" aŭ la "Mesio". Hinduoj kredas pri multaj avataroj, Sanskrite *avatāra*, kiuj estas la descendoj de gravaj spiritaĵoj el la Ĉielo al la Tero pro speciala celo. Kriŝna kaj la historia Budao estas du el multaj avataroj. Kelkaj Judoj kredas pri la multeco de mesioj...

Mia koncepto pri dio aŭ dioj estas malsama kompare al plejparto da organizitaj religioj. Mi pensas, ke dio aŭ dioj estas preter genro: maskla, femala, aŭ aliaj. Eble, ili povas vesti sin en iu ajn genro. Ĝi aŭ ili estas preter nombro: nulo al infinito. Genro kaj nombro estas homaj limoj. Eble, ekzistas hierarkio de plialtkonsciuloj preter la homa nivelo, sed ĉu oni nomas ilin "dioj" dependas al la kredanto. Kvankam "politeismo" estas la



Ĝenerala ombrela vorto por la kredo pri multaj dioj, ekzistas la vorto "henoteismo", la kredsistemo, en kiu oni agnoskas la ekziston de multaj dioj, sed rigardas unu specifan dion kiel la dion de sia familio aŭ tribo, lasante aliajn diojn malĉefaj por si. En Budaismo, oni povus esti teisto aŭ ateisto. Por kelkaj Budaistoj, la dio estas eble en la fono...

Ekzistas krom la historia Budao aliaj Budaoj. La Budao de la Purlanda Sekto estas Amitabha, al kiu Purlandistoj ofte ĉantas por atingi Purlandon, magian regnon kie oni vivas beatece por atingi Iluminiĝon. Majtrejo (Sanskrite *Maitreya*) estas la Budao de la Futuro. Ofte en la Ĉina kulturo, oni simboligas lin kiel dikan sidantan statuon kune kun rideto kaj kune kun multaj geknaboj ĉirkaŭ li. Fakte, en Budaismo, ĉiuj personoj eble havus la kapablon fariĝi Budao, post kelkaj etapoj...

Fundamente, eble la tuta universo estas dio kaj dio estas la tuta universo; tio nomiĝas "panteismo". Aŭ eble dio inkluzivas de la universo; alivorte, dio estas la universo mem kaj preter ĝi aŭ plua al ĝi; tio nomiĝas "panenteismo". Povas ekzisti aro da universoj, kiu alie nomiĝas multuniverso aŭ meta-universo. Tion konceptas multaj fizikistoj. La vorto "panenteismo" venas el la Helena: πᾶν (pân) "tuto"; ἐν (en) "en"; kaj θεός (theós) "Dio"; "tuto-en-Dio". Panenteismo estas koncepta plilarĝigo pri panteismo.

Mi renkontas larĝan gamon da Budaismaj sektoj—tiuj de la branĉo *Mahāyāna*: Zena kaj Purlanda; kaj tiu de la branĉo *Theravāda*. Mi ankaŭ legas la Hinduan sanktan libron *Bhagavad-Gītā*—speciale de la interpretanto A.C. Bhaktivedanta Swami Prabhupāda—per la perspektivo de Hare Kriŝna kaj ĝi plaĉas al

mi. La spirita vojaĝo estas senĉesa.

La spirita vojaĝo inkluzivas de mia genealogio. Per tradicia antropologio, mi estus multrasa miksaĵo de Mongolojda, Kaŭkazojda, kaj Aŭstralojda subspecioj. Mongolojdo estas de la Hanaj Ĉinoj. Kaŭkazojdo estas de la Hispanoj, Grekoj, Judoj, kaj Portugaloj. Mi estas ankaŭ parte Malajo—la Filipina Indiĝeno. Malajoj (aŭ Aŭstronezianoj) estas konsiderataj kiel Sudaj Mongolojdoj. Antaŭlonge, la Sudaj Mongolojdoj ekspansiis en Sudorientan Azion, parte anstataŭigante kaj parte asimilante la indiĝenajn Aŭstralojdojn. Miaj prauloj vojaĝis longe tra la eonoj. Estas probableco, ke genoj el la Negrojda subspecio el Norda Afriko au Okcidenta Afriko, tra Iberio aŭ Kubo aŭ ie en la Hispana Imperio, simile kiel genoj el indiĝenaj Meksikanoj, el Indianoj, fariĝis parto de la genealogio, sed sen dokumento aŭ genetika testo, tio estus nur spekulativa. Ja, ekzistas nur 4 ĝeneralaj subspecioj de *Homo sapiens*, nia specio. Tiuj estas la Kaŭkazojdo, Mongolojdo, Negrojdo, kaj Aŭstralojdo...

Kion mi lernas el ĉio de ĉi tiu spirita esploro? Estas multe. Io grava estas, ke vivo estas persone signifoplena, sed sensignifa simultane. Ekzistas du flankoj de monero. Oni vivas sur eta punkto en universo tre vastega kaj ĉiam ŝanĝiĝanta. Sed oni atribuas sian propran signifon al vivo. Fojfoje, mi pensas, ke la universo estas nur arto kiel pentraĵo aŭ skulptaĵo...

Nu, nur scienco estas la strikte memkorektanta paradigmo, kiun multaj renkontas. Ĉu scienco estas nigra aŭ blanka? Ĉu scienco estas blanka aŭ nigra? Tio dependas de malfacileco. Ofte, nigro ligas kun malfacileco, dum blanko kun facileco. Blanko ligas kun brila kompreno, dum nigro kun tuta mistero.

Scienco estas io, kio rampas en la mallumo kaj subite saltas al la lumo pro scio. Kelkaj opinias, ke religio estas nur arto...

La 12an de Decembro de la jaro 2007, mi korespondas kun Kevyn Scott Calanza Bello, mia samideano, pri religio:

«Mi pensas, ke legado pri malsamaj religioj el libroj kaj tiel plu estas tre bonega ideo, sed vi eble jam atingis la punkton de eventualo, kion tipe intelektuloj kiel ni atingas, ke ni devas formuli niajn proprajn ideojn pri la temo pri dioj, animoj, kaj spiriteco, kaj ne fidi al normigitaj opinioj el ekzistantaj kredoj, kiuj estas nur homfaritaj konstruaĵoj. Tio povus esti dinamika procezo, kiu neniam haltas. Realo eble estas vere malsimpla kaj tordiĝita ekzakte kiel vi lernas el viaj klasoj pri Kemio, Fiziko, kaj Biologio. Sed redire, bonas pli legi pri spiritaj temoj kaj diskuti kune kun aliaj.»

Kevyn, Filipindevena kun strabaj okuloj, estas ja vera serĉanto pri religio kaj spiriteco. Naskiĝinta kiel Romkatoliko, li legas multajn sanktajn librojn de multaj religioj kaj filozofioj. Finfine, post multe da esplorado, li malkovras Hinduan templon ĉe sia urbo Surrey, BK, Kanado, kaj ĉirkaŭprenas Hinduismen... Tute da siaj studoj pri tutaj religioj, li inteligente neniam forgesas la seksan faktoron en religioj...

Kevyn amas siajn Malajo-Polineziajn (aŭ Aŭstroneziajn) heredojn. Li eksperimentas kune kun artefaritaj lingvoj pri tiuj heredoj, kaj ankaŭ pri siaj Latinecaj heredoj, kiel pri Lingua Franca Nova kaj Esperanto eĉ, kaj ankaŭ pri siaj Straborientaj heredoj... Li estas tre aktiva en la Interreto. Nur dekkelkjarulo, li verkas poemon per mia krelingvo Vong kune kun tradukoj per

la Angla kaj Esperanto:

*Rièm shòu fién lé  
Suè nèi vî fûng.  
Bua min ié vòm  
Jìn rièm fién duom.*

The dragon soars so high  
In the eyes of the skies.  
The wind blows with myst'ry  
and the dragon, away it flies!

La drako flugas alte  
En la okuloj de l' ciel'.  
Kun mistero la vento blovas  
Kaj la drako flugas en hel'!

Alia persono, kiun mi konas, estas Christopher Allen Buenpacifico Sundita, ankaŭ Filipindevena, sed kun rondaj okuloj, naskiĝinte antaŭ Kevyn. Loĝante en Vaŝingtonio, li fieras pri Filipinaj indiĝenaj lingvoj kaj science entuziasmas pri ili, ĉiuj ĉirkaŭ 200 da ili! Pli june, li ne kredas, ke religio tre gravas, sed li naskiĝis inter familianoj Romkatolikaj... Kia teknikulo, li estas! Lia fortega hobio estas ja Lingvistiko. Li lernas ĉiujn Latinecajn lingvojn kaj favoras tiun Iberan lingvon *Català* kaj ankaŭ la Brazilan Portugalan. Kvankam plene da lingvistika scio, li, ne kiel Kevyn, ne eksperimentas krei siajn proprajn lingvojn, sed Interlingua allogas lin, kiel bela artefarita lingvo. Ankaŭ la Japanan, Korean, Ĉinan, Okinavan, kaj tiel plu li senbarakte lernas. Pli oldiĝante, li pli adoras Romkatolikismon kaj pli eksperimentas pri Protestantismo. Pli oldiĝante, li pli laciĝas pri

sia preferata hobia, kiel li turnadas al religio, sed poste, li ja iras al universitatoj por lerni Lingvistikon. Hura!

Je la fino de Januaro de la jaro 2011, mi pripensas mian religian situacion kaj opinias, ke mi estas Henoteisma Darma Raelisma Esperantisma Startrekulo aŭ io simila. “Henoteisma” estas ĉar mi pensas, ke mia dio malsamas al tiuj de aliaj personoj.

“Darma” estas ĉar mi ne vere jam decidis ĉu mi estu Budaano aŭ Hinduo. “Raelisma” estas ĉar mi kreskis en la 1970aj jaroj kaj ja kredas pri vivo ekster Tero. “Esperantisma” estas ĉar mi scias, ke Esperanto estas Judeska lingvo kaj mi ŝatas esti esperhavema. “Startrekulo” estas ĉar mi kredas pri kreemega energio kaj kredas, ke ekzistantaj kulturoj povus esti balaste ĝenaj. *Star Trek* estas metaforplena kaj mensekspansiiga. Ĝi nubece ligas al aliaj fantasmaĵoj kaj sciencfikciaĵoj tra mia vivo. Estas strange, ke mi naskiĝis en la sama jaro kiam *Star Trek* naskiĝis, la jaro 1966. Pro tio, mi opinias, ke *Star Trek* estas iel bazata sur ia realo. Tra mia vivo, *Star Trek* fariĝas mia lernejo...

Je la fino de Marto de la jaro 2011, mi ree pripensas mian religian situacion kaj mi estu praktikanto de du preferataj religioj, kiuj estas Raelismo (nifologia kredsistemo) kaj Teosofio (kredsistemo el la 19a jarcento). Teosofio deklaras tri celojn:

formi la kernon de la Universala Gefrateco de Homaro, sen diskriminacio per raso, kredo, sekso, kasto, au koloro;  
kuraĝigi la lernadon pri Religia Komparado, Filozofio, kaj Scienco;  
esplori la ankoraŭ ne eksplikitajn leĝojn de Naturo kaj la povojn latentajn en homoj.

Raelismo estas religio ja el la 1970aj jaroj. Teosofio estas religio el la 1870aj jaroj...

Plue, mi studas, kune kun la familio de Leo Medriano, la religion de la Jehovaj Atestantoj. Leo kaj lia edzino Ami venis de la Filipina norda regiono kie oni parolas la Ilokan lingvon antaŭ la Tagaloga. Ĉi tie en Kanado, ili havas du junajn infanojn, viron kaj virinon, kiuj ofte diskutas pri la Sankta Skribo kune kun ni. Ni diskutadas kaj diskutadas. Kaj pro ekvilibro, mi gurus pri aliaj religioj. Post multe da esplorado, Leo favoras Romkatolikismon kaj Judaismon. Kaj Ami favoras Taoismon. Sed mi finfine opinias, ke inter multaj religioj el la Kristanisma mondo, tiu de la Jehovaj Atestantoj estas pli bona... (Ankaŭ Mormonismo estas pli bona el ili... Mi vere diras!)

Dum la someraj monatoj de la jaro 2011, mi mendas per Interreto la Hispanan, Portugalan, kaj Francan versiojn de *La Libro de Urantia*. Kaj mi ĝuas komenci legi ilin... Tiu dikega libro temas pri stranga religio, kiu eksplikas pri eksterteraj spiritoj kaj spiriteco kaj ofte uzas grandegajn nombrojn... Mi unue renkontis la verkon *La Libro de Urantia* dum miaj mezlernejaj jaroj, dum la 1980aj jaroj, en la Centra Publika Librejo de nia insulo Lulu en Kanado...

La 15an de Decembro de 2011, mi renkontas mian amikon, najbaron, Aŝu ĉe mia strato Rideau sur la insulo Lulu. Li estas Baratano kun Hindua fono. Hodiaŭ, li estas profesoro en universitato, pri filozofio, sed li laboras ankaŭ kiel komputilisto. Grava afero por ili estas rezigni aŭ forkonfesi pri pasintaj ĉefe mensaj konstruaĵoj, kiel post kiam oni lasas boaton ĉe marbordo, oni formarŝas... Japaneska Zeno allogas Aŝu-n,



specife simplegigo de vivo kaj nevortcentrismo. Sed mi ja diras al li, ke mi ankoraŭ ŝatas vortojn kaj lerni pri specife artefaritaj lingvoj estas metodo por lerni aliajn filozofiojn. Mi tute komprenas, tamen, la koncepton pri rezignado kaj forkonfesado pri konstruaĵoj, sed oni ja ofte bezonas ludejojn. Mi diras al li, ke "vortoj donas formojn al pensoj". Aŝu estas saĝa persono.

Finfine, religio estas nur arto. Fojfoje, mi pensas, ke ankaŭ la universo estas nur arto kiel pentraĵo aŭ skulptaĵo...

Ekde la komenco de la jaro 2012, mi ofte iras al la loka vilaĝa kirko Sankta Paŭlo. Mi sentas, ke miaj vilaĝanoj ŝatas religion, kiel Romkatolikismon aŭ similan, sed ili ne certas. Tamen daŭre, mi kredas je Orientaj kaj indiĝenaj filozofioj.

Ekde la jaro 2012, mi pli kaj pli renkontas mian Kroatdevenan najbaron Bratislavo Tepŝa. Li ĉiam feliĉe parolas pri nifologio. Estas nifoj, alimondanoj, sekretoj, intrigoj, strangaĵoj, kaj tiel plu. Estas amuze kaj amuzige. Ankoraŭ, li diras al mi, «Viktoro, vi ne estas plenkreskulo».

Mi rememorigas min pri la koncepto de la Sanskrita *Māyā*, la iluzio, kiu estas nia mondo. Kelkaj vilaĝanoj tie ĉi, ĉe la insulo Lulu sur la rivero Frejzero, dubas pri astronomio. Ili pensas, ke la steloj estas kiel nur elektraĵoj. Ili dubas pri la ĉielaj objektoj. Malgraŭ ke ekzistas fotoj de la fizika surfaco de la planedo Marso kaj tiel plu, ili dubas. Estas ja ilia *Māyā*. (Oni ne konfuzu ĝin kune kun la Majaoj, la indiĝena popolo en Mezameriko.)

Ekde la fino de la jaro 2011 ĝis la fino de la jaro 2012, mi jam

verkis kelkajn dosierojn, inkluzive aŭtobiografiojn, per la purpura lingvo Loĵbano. Kaj tiuj verkoj, mi opinias tiam, kompletigas mian esploron pri la kosmo per la stranga indiĝeneska lingvo. Sed kontraŭe, mi daŭrigas studojn tra la jaro 2013.

Plenkreskuloj ĉiam pensas, ke ĉio estas ironioj kaj paradoksoj. Ĉu ili povas trovi ion nur simpla?

Ekde la printempo de la jaro 2014, mi reripensas pri mia kredsistemo. Mi rilatas la numerojn 3, 4, kaj 5 al Hinduismo, Budaismo, kaj Scienco, tri pensosistemoj, kiuj logas min. Ekde tiu printempo, mi preferas Sciencon. Oni ja devas lerni psikologion, fakon de Scienco. Budaismo estas ja formo de psikologio kune kun inverseca filozofio. Masturbado estas ja rekta formo de meditado. Scienco estas memkorektanta pensomodelo. Religio malsamas.

Hinduismo similas al formoj de Animismo de nunuloj kaj de prauloj. Hinduismo estas politeisma. Famaj formoj de Animismo estas Ŝintoismo kaj Taoismo. Amerikaj Indianoj kaj Aŭstraliaj Aborigenoj praktikis kaj praktikas Animismon.

Konsideri religion plejparte kiel ĉu historion ĉu fantaston estas malfacile. Nu, ekzistas fenomenoj, kiujn ni mem povas intuiĉi—kiel Panenteismon—kie la dio estas la universo kaj preter ĝi—ĉio en la dio. Panteismo estas alia—la dio esti la tuta universo—ĉio kiel la dio. Probable, ekzistas plialtkonsciuloj—eĉ nehomaj—kiujn oni povas konsideri kiel diojn, sed kiuj ne estas tiel. Eble, dieco estas kiel akvo, kaj aliaj havas pli da tiu esenco, kaj aliaj havas nenion. Se oni estas Gnostiko, tio estas kredo.

Bona amiko Bratislavo TepŜa la nifologo forlasas mian najbarejon sur Lulu-insulo je la fino de Majo de la jaro 2014. En niaj lastaj konversacioj, li pli interesiĝas pri Taoismo. Mi mencias, ke unu celo de Taoismo estas fariĝi simpla kiel rivera drivligno. Bratislavo estas rara speco de intelektulo.

Por aliaj, lingvoj mem povus esti religiemaj hobiaj. Mi daŭrigas miajn studojn per verda Esperanto kaj per purpura Loĵbano, tra kaj preter la somero de la jaro 2014.

Mi lernas dum tiu somero pri la kvaropo pri *Puruŝārtha* de Hinduismo: *Dharma*—virto, *Artha*—prospero, *Kāma*—fizika deziro, kaj *Mokŝa*—spirita libero.

En alia Barata religio, Sikismo, oni malemas adori fizikan deziron. Sikismo estas monoteisma, ne kiel Hinduismo. En Sikismo, Dio estas sen genro.

En Budaismo, ekzistas la Kvar Ĉielaj Kurieroj, kiuj vekas personojn pri la realo; oni renkontas ĉi tiujn kvar: oldulon, malsanulon, mortulon, kaj spiritulon.

Budaismo instruas la Mezan Vojon, la moderecon en ĉio. Kiu koloro estas Budaismo? Eble, ĝi estas blanka, verda, eĉ oranĝa, eĉ purpura, ĉu?

Jen 3, 4, 5. Jen Hinduismo, Budaismo, Scienco. Jen la vivo, la morto, la postmorto.